

KAPAK TASARIMI HAKKINDA

TÜRK SANATINDA HAYAT AĞACINA DAİR

Dergimizin kapak tasarımına bu sayıda hayat ağacı konu olmuştur. İnsanlığa hayat kalitesi ve sağlık sunmaya çalışan tüm sağlıkçıların bu gayretlerinin de belki de bir simgesi haline dönüşen hayat ağacı tarih boyunca çeşitli toplumlarda, çeşitli biçimlerde tasvir edilmiş ve anılandırılarak kullanılmıştır. Kapak tasarımındaki görselimize, Sivas Gök Medrese taç kapı girişinin sağ ve solunda bulunan iki minarenin kaideleri üzerinde yer alan ve çift taraflı olarak taş kabartma usulünde tezyin edilen hayat ağacı motifi ilham kaynağı olmuştur. Sivas Gök Medrese, III. Gıyaseddin Keyhüsrev devri vezirlerinden Fahreddin Ali b. Hüseyin Sâhib Ata tarafından 1271 yılında inşa ettirilmiştir. Yapı, Sâhibiye Medresesi ismiyle de bilinir. Özellikle Türkiye Selçukluları dönemimde yapılan pek çok medrese, kümbet, kervansaray ve saray gibi yapılarda hayat ağacı motifinin sıklıkla kullanıldığına tanık oluruz.

Diğer taraftan Türk sanatının hemen hemen her evresinde süsleme unsuru olarak sıklıkla ve sevilerek kullanılan hayat ağacı, çok değişik alanlarda ve değişik formlarda karşımıza çıkmaktadır. Bunlar mimari yapılarda bulunmakla birlikte, halı ve kilimlerde, çini ve seramiklerde, ahşap oyma süslemelerinde ve hatta mezar taşlarında bile kullanılmıştır. Hayat ağacı aynı zamanda insanlık tarihi boyunca da çeşitli kültürler tarafından farklı formlarda ele alınmıştır. Eski Türk inançlarında ise hayat ağacı dünyanın merkezini ifade etmektedir. Aynı zamanda öldükten sonra gökyüzüne uzanan seyahatin bir merdiveni anlamını da taşır. Gök Medrese taç kapısı yanlarında bulunan hayat ağacı üzerinde yer alan motifler arasında, öldükten sonra öteki dünyaya ulaşmakta yardımcı olan çift başlı kartal motifi de işlenmiştir. Bu motif aynı zamanda Selçuklu imparatorluğunun gücünün ve kudretinin de simgesi olarak pek çok sanat türünde kullanılmıştır. Hayat ağacı üzerinde yer alan nar motifi ise cenneti, bereketi ve bolluğu simgeler. Dallara konmuş ve şahin olarak yorumlanan diğer küçük kuşlar ise göğe yükselen öteki ruhları temsil eder. Hayat ağacı bazı kaynaklara göre de Kur'an-ı Kerim'de Sidre ve Tuba adlarıyla anılır. Bunun da göğün yedinci katındaki Cennetin ortasında yer aldığına inanılır. Hayat ağacı aynı zamanda kökleriyle adeta bütün insanlığı da birbirine bağlar.

Ağacın kendisi yapısı itibarıyla, ölümden sonra yeniden hayata dönüşün simgesi de olmuştur. Yapraklarını döktükten sonra kışın ölüm uykusuna yatması ve baharda yeniden canlanması, öldükten sonra yeniden dirilmeyi ifade eder. İşte insanoğlu bunu hayat ağacı ile simgeleştirerek yaşamının çeşitli evrelerinde kullanmıştır. Diğer taraftan bütün dinlerde değişik şekillerde de olsa ağaca farklı bir anlam ve kutsallık yüklenmiştir. Sümerler, Asurlular, Urartular, Frigler ve eski Mısırlılar yaptıkları tasvirlerde dönemin tanrılarıyla birlikte hayat ağacını da kullanmışlardır.

İslam öncesi dönemlerde ise hayat ağacı, kam törenlerinde dünyanın direği olarak kabul edilmiştir. Yakutlarda ise hayat ağacı doğum ve ölümün simgesi olan Umay (Humay) Ana'yı simgeler. Türk mitolojisinde, Oğuz Kağan'ın ağacın kovuğundan çıkan bir kızla evlenmesi, türeyiş motifi örneği olarak aktarılmaktadır. Eski Türklerde kayın ve ardıç ağaçları kutsal olarak görülürken, Osmanlıda çınar ağacı gücün, kudretin ve ihtişamın sembolü olarak hem gerçek anlamda yetiştirilmiş hem de simgesel olarak süsleme elemanı şeklinde motiflerde kullanılmıştır.

Hayat ağacı çok çeşitli ağaçların formlarından etkilenilerek de tasvir edilmiştir. Hurma ağacı, nar ağacı, gül fidanı, lotus, nilüfer, lale, karanfil, sümbül ve çeşitli çiçekler, incir ve zeytin ağaçları da hayat ağacı simgesi olarak tarih boyunca kullanılmıştır. Kökleriyle yeraltını, gövdesiyle yeryüzünü, dallarıyla da gökyüzünü sarmalaması, üç kozmik âlemle olan bağlantısının da bir temsilidir adeta. Bir başka deyişle ölümler âlemi, insanlar âlemi ve tanrılar âlemin kozmik göstergesidir. Musevilik ve Hristiyanlık gibi semavi dinlerde de hayat ağacına çok farklı anlamlar yüklenmiş ve simge olarak tarih boyunca kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de de cennet tasvirleri yapılırken sık sık ağaçlardan bahsedilmesi, ağaç formunun İslam sanatlarında sıklıkla kullanılmasına da vesile olmuştur. Özellikle Hz. Muhammed (sav) efendimiz döneminde yaşanan ağaçlarla ilgili mucizelerden bahseden kaynaklar, ağacın önemini ve simgesel anlamını ortaya koyar niteliktedir. Hatta **"Yarın kıyametin kopacağını bilseniz, elinizdeki son fidanı dikiiniz."** Hadis-i Şerifi de bu anlamda çok manidardır. Ağaca hayatîyet ifadesi yüklenmesinin ve manevi anlamda tasvir edilmesinin derinliklerinde aslında inançlarımız yatmaktadır. Nitekim Kur'an'a göre ilk insan Hz. Âdem (as) da ağaç ile imtihan edilmiştir.

Bu güne kadar, Hayat ağacının içerdiği hayatîyet ifadesinin çok derin anlamları olduğuna dair pek çok makale, kitap ve tez yazılmış, bilimsel çalışma ortaya konmuştur. Hangi anlamı yüklersek yükleyelim **"Ölmeden önce ölünüz"** sırrına ererek bir gün ölecek olan insanoğlunun, öldükten sonraki sonsuz hayatın timsali olması belki de en derin anlamı içeriyor olmalı. Bu dünyada hayatı simgeler gibi görünse de asıl hayatın uçup giden ruhları temsil eden mezar taşlarındaki kuş figürleriyle birlikte tasvir edilen hayat ağacı aslında sonraki sonsuz hayata vurgu yapar gibidir.

Prof. Dr. Fikri SALMAN